

Zranitelné osoby v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva

ALLA TYMOFEYEVA*

Vulnerable persons in the case-law of the European Court of Human Rights

Summary: *The aim of this paper is to reflect on three research questions, namely: 1) how to define the term “vulnerability”, 2) what are the vulnerability criteria, and 3) what is the effect of categorizing a person as “vulnerable”. The answer to these three questions is sought through the prism of the case-law of the European Court of Human Rights (ECHR). The analysis of the ECHR case-law indicates that there is no precise definition of the term “vulnerable person”. The ECHR identifies some people as vulnerable, but the inclusion of people into this category is often very subjective, although it can rely on international documents. The designation of people as vulnerable usually means that the ECHR will require active behaviour from the state to protect them. In addition, the ECHR has ruled that in cases concerning vulnerable persons, the state has a narrow margin of appreciation. Under certain circumstances, in view of the particular vulnerability of some individuals, the ECHR has even allowed exceptions to its procedural rules.*

Keywords: *vulnerable persons, case-law, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, definition*

Na vnitrostátní úrovni ani v mezinárodním právu neexistuje jednotná definice pojmu „zranitelná osoba“. Nejčastěji je tento pojem samotný nahrazen pouhým výčtem jednotlivých kategorií osob, které do takové definice spadají. V České republice takový výčet najdeme například v zákoně č. 325/1999 Sb., o azylu,¹ a v zákoně č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů², přičemž v obou případech se jedná o implementaci příslušných norem práva EU. K tomu nutno uvést, že právo EU a právo Rady Evropy, zejména pokud jde o Evropskou úmluvu o lidských právech (EÚLP), jsou nepochybně propojeny.³ Zpracování přístupu orgánů EU k této problematice by však vyžádalo spíše samostatnou publikaci. Předmětem výzkumu proto nebude posouzení

významu pojmu „zranitelnost“ v kontextu práva Evropské unie, včetně praxe Soudního dvora EU, článek se zaměří výlučně na výklad tohoto pojmu v praxi Evropského soudu pro lidská práva (ESLP).

Na mezinárodní úrovni lze uvést jako příklad definice zranitelné osoby článek 3 Haagské úmluvy z roku 2007 o výživném na děti, který stanoví, že „zranitelná osoba“ je osoba, která se z důvodu postižení nebo omezení svých schopností není schopna sama o sebe postarat.⁴ Zde je však patrné, že tato definice není univerzální a týká se pouze určité skupiny osob, v tomto případě dětí. Nemůžeme například tvrdit, že ženy, které jsou často uváděny jako zranitelné osoby,⁵ nejsou schopny se samy o sebe postarat. Stejně tak

Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu GAČR č. 18-08130S „Lidská práva starších osob“.

* Katedra mezinárodního práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, E-mail: tymofeya@prf.cuni.cz.

¹ Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, ve svém § 2 poznamenává, že se jako „zranitelná osoba“ označuje „nezletilá osoba bez doprovodu, rodič nebo rodina s nezletilým dítětem nebo rodič nebo rodina se zletilým dítětem se zdravotním postižením, osoba starší 65 let, osoba se zdravotním postižením nebo s vážným onemocněním, těhotná žena, oběť obchodování s lidmi nebo osoba, která byla mučena, znásilněna nebo podrobena jiným vážným formám psychického, fyzického nebo sexuálního násilí“.

² Zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), v § 2 stanoví, že „zvlášť zranitelnou“ obětí se pro účely tohoto zákona rozumí 1) dítě, 2) osoba, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy; 3) oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku) nebo trestného činu teroristického útoku (§ 311 trestního zákoníku); 4) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob, nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy, zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní.

³ *Handbook on European law relating to access to justice*. Lucemburk: Publications Office of the European Union, 2016, str. 11.

⁴ Convention of 23rd November 2007 on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance. *Official Journal*, 22. 7. 2011, L 192, str. 51–70.

⁵ The Human Rights of Vulnerable Groups. In: *Icelandic Human Rights Center* [online]. [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <<http://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/the-human-rights-protection-of-vulnerable-groups>>; Disadvantaged and vulnerable groups. In: *Social Protection Human Rights* [online]. [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <<http://socialprotection-humanrights.org/key-issues/disadvantaged-and-vulnerable-groups/>>; Rights of especially vulnerable groups. In:

zástupci národních menšin mohou být v určitých situacích znevýhodněni a vyžadovat zvláštní péči spojenou s ochranou své kultury, ale opět nemůžeme hovořit o tom, že mají omezené schopnosti, jak je tomu u dětí.

Světová zdravotnická organizace nabízí následující definici zranitelnosti: „Zranitelnost je míra, do jaké populace, jednotlivec nebo organizace nejsou schopny předvídat katastrofy, čelit jim, odolat jim a zotavit se z jejich dopadů.“⁶ Obdobnou definici poskytuje také Mezinárodní výbor Červeného kříže.⁷ Tyto definice opět nemusejí být univerzální, protože nikoliv každá zranitelná osoba čelí následkům katastrof. Existuje velký počet žen, dětí a starších osob, které nikdy nebyly ovlivněny dopadem přírodních nebo jiných neštěstí, ale přesto patří do kategorie zranitelných osob.

Ivona Truscan ve svém článku poznamenává, že význam pojmu „zranitelnosti“ se liší podle odborných oblastí.⁸ Například ekonomové chápou zranitelnost jako riziko nebo nejistotu. V medicíně se zranitelnost týká pacientů a jejich schopnosti překonat fyzické nebo duševní utrpení. V oblasti životního prostředí se diskutuje o zranitelnosti ve vztahu k újmám a odolnosti. Právníci považují zranitelnost za slabost nebo křehkost.⁹ Lze souhlasit s Ivonou Truscan, že definice zmíněného pojmu se může lišit v závislosti na oblasti poznání. Nelze však souhlasit s tím, že existují univerzální definice, které jsou totožné pro představitele jedné profese. Tedy nemůžeme tvrdit, že veškerí představitelé právnícké profese se shodují na tom, že zranitelnost se rovná „slabost nebo křehkost“, nebo že stejný názor nezastávají zástupci jiných profesí, i když určité racionální zrno v tomto slovním spojení nepochybně najdeme. Sylvie Da Lomba nahlíží na zranitelnost jako na „základ a nástroj mezinárodního práva v oblasti

lidských práv“.¹⁰ Lidská práva nepochybně sledují cíl ochránit slabého jednotlivce před mocí silného státu. Zmíněný názor však nemůžeme považovat přímo za definici zranitelnosti. Ben Wisner ve své práci srovnává řadu existujících definic zranitelnosti a tvrdí, že žádná z nich není vyhovující.¹¹ S tímto tvrzením by se do určité míry souhlasit dalo. Lépe by však bylo uvést, že nabízené definice zranitelnosti se nehodí pro veškeré existující kategorie zranitelných osob, mohou však vyhovovat potřebám jednotlivých právních předpisů.

Veškeré tyto úvahy nás vedou k závěru, že pojem „zranitelnost“ volá ještě i dnes po vymezení. Avšak je potřeba zamyslet se také nad příčinami toho, proč jednotná definice v mezinárodním právu pořád ještě neexistuje. Je možné, že z povahy věci se zranitelnost vymezit nedá nebo že případná definice ani není žádoucí. Okruh zranitelných osob se může v čase měnit a s ním se může měnit i vnímání toho, co vlastně zranitelnost je. Cílem této práce je prozkoumat pojmy „zranitelnost“ a „zranitelná osoba“ na základě studia judikatury Evropského soudu pro lidská práva. I když ESLP není univerzálním lidskoprávním soudem, jeho praxe je uznávána daleko za hranicemi 47 členských států Rady Evropy, které zároveň ratifikovaly Evropskou úmluvu o lidských právech, klíčový dokument na ochranu lidských práv v Evropě. Slovo *vulnerable* můžeme nalézt v téměř dvou tisících judikátů ESLP.¹² Na téma zranitelnosti v judikatuře ESLP existuje řada vědeckých prací.¹³ Veškeré vyto poznatky svědčí o tom, že prostřednictvím studia praxe ESLP lze vyvodit určité závěry ohledně postavení zranitelných osob a s přihlédnutím k těmto závěrům se lze zamyslet nad definicí pojmu „zranitelnost“, která by byla použitelná v širším kontextu.

Claiming Human Rights [online]. [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <http://www.claiminghumanrights.org/special_groups.html>; Péče o zranitelné skupiny osob. Zohlednění zvláštních potřeb. In: *UNHCR, The UN Refugee Agency Česká republika* [online]. [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <<http://www.unhcr.org/cz/108-czco-vsechno-delamepece-o-zranitelne-skupiny-osob-html.html>>; AL TAMIMI, Y. *The Protection of Vulnerable Groups and Individuals by the European Court of Human Rights* [online]. Květen 2015, str. 23 [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <<http://njb.nl/Uploads/2015/9/Thesis-The-protection-of-vulnerable-groups-and-individuals-by-the-European-Court-of-Human-Rights.pdf>>.

⁶ „Vulnerability is the degree to which a population, individual or organization is unable to anticipate, cope with, resist and recover from the impacts of disasters.“ Viz Environmental health in emergencies and disasters: a practical guide. In: *WHO* [online]. 2002 [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <http://www.who.int/environmental_health_emergencies/vulnerable_groups/en/>.

⁷ „Vulnerability in this context can be defined as the diminished capacity of an individual or group to anticipate, cope with, resist and recover from the impact of a natural or man-made hazard.“ Viz What is vulnerability? In: *International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies* [online]. [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <<http://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/what-is-a-disaster/what-is-vulnerability/>>.

⁸ TRUSCAN, I. Considerations of vulnerability: from principles to action in the case law of the European Court of Human Rights. *RETFÆRD ARGANG*, 2013, roč. 142, č. 3, str. 64.

⁹ Tamtéž, str. 65.

¹⁰ DA LOMBA, S. Vulnerability and the Right to Respect for Private Life as an Autonomous Source of Protection against Expulsion under Article 8 ECHR. *Laws*, roč. 6, č. 4.

¹¹ WISNER, B. UNISDR needs a better definition of 'Vulnerability'. In: *GNDR* [online]. [cit. 2018-25-10]. Dostupné na <<https://www.gndr.org/programmes/advocacy/365-disasters/more-than-365-disasters-blogs/item/1519-unisdr-needs-a-better-definition-of-vulnerability.html>>.

¹² Ke dnešnímu dni (13. prosince 2018) lze v databázi HUDOC nalézt cca 1 500 judikátů jenom se slovem „vulnerable“. V kombinaci s pojmem *vulnerability* a dalšími deriváty se jedná o téměř 2 000 rozsudků a rozhodnutí.

¹³ AL TAMIMI, C. d., str. 23; TRUSCAN, C. d., str. 64; HERI, C. The Responsiveness of a Positive State – Vulnerability and Positive Obligations under the ECHR. In: *Strasbourg Observers* [online]. 13. října 2016 [cit. 2018-12-13]. Dostupné na <<https://strasbourgobservers.com/2016/10/13/blog-seminar-on-positive-obligations-4-the-responsiveness-of-a-positive-state-vulnerability-and-positive-obligations-under-the-echr/>>.

S ohledem na výše zmíněné si tento článek klade za úkol odpovědět na několik výzkumných otázek. Za prvé se snaží prozkoumat, jak ESLP nahlíží na pojem „zranitelnost“. Za druhé zjišťuje, jaká kritéria sleduje ESLP, když zařazuje určitou osobu do kategorie „zranitelné“. Za třetí usiluje o pohled na to, jaký vliv má zařazení jednotlivce do kategorie „zranitelných osob“ na rozhodovací praxi ESLP a na případný dopad ve vnitrostátním právu. Na základě studia těchto výzkumných oblastí si autorka klade za cíl poskytnout v závěru vlastní úvahy o pojmu „zranitelná osoba“ v kontextu judikatury ESLP.

Definuje ESLP pojem „zranitelná osoba“?

Studium judikatury ESLP prokazuje, že tento soud nenabízí svoji vlastní definici pojmu „zranitelnost“. Nicméně poznamenává, že zranitelnost je důležitým faktorem, který by měl být brán v potaz při rozhodování o porušování lidských práv.¹⁴ Aniž by to nějak blíže specifikoval, ESLP často odkazuje na obzvláštní zranitelnost dětí¹⁵ nebo žen.¹⁶ Mimo to ESLP hovoří o zranitelnosti osob, které se nacházejí v určité nepříznivé situaci. Tak ve věci *Correia de Matos proti Portugalsku* z roku 2018 se hovoří o zranitelném postavení osoby, která čelí odsouzení k dlouholetému trestu odnětí svobody za spáchání závažného trestného činu.¹⁷ V rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu proti Rumunsku* se pojednává o zranitelnosti osob, které se nacházejí v psychiatrických a sociálních zařízeních a nemají rodinu a prostředky pro právní zastupování.¹⁸ Jako o zvlášť zranitelných skupinách osob se dále mluví o Romech,¹⁹ Kurdech,²⁰ žadatelích o azyl²¹ a uprchlících.²²

V některých svých výrocích ESLP jednoduše zmiňuje, že osoba patří do kategorie zranitelných jenom na základě určité skutečnosti.

Tak v rozsudku ve věci *Opuz proti Turecku* ESLP bez dalšího poznamenává, že stěžovatelka, která je obětí domácího násilí, může spadat do skupiny „zranitelných osob“, které mají nárok na státní ochranu.²³ Soudkyně Ganna Yudkivska ve svém částečně odlišném stanovisku ve věci *A. V. proti Ukrajině* píše, že „každý, kdo podléhá systému trestního soudnictví, je zranitelný sám o sobě“.²⁴ Ve věci *Pretty proti Spojenému království* poskytuje ESLP rozsáhlejší úvahy o tom, kdo může a kdo nemůže být považován za zranitelnou osobu:

„Stěžovatelka napadla zejména povahu absolutního zákazu asistované sebevraždy, neboť takový zákaz nezohledňuje její osobní situaci, tedy postavení mentálně kompetentní dospělé osoby, která zná svůj vlastní mozek, rozhoduje se bez nátlaku a jedná se zde o plně informované a dobrovolné rozhodnutí, a proto ji nelze považovat za zranitelnou osobu, která vyžaduje zvláštní ochranu. Tato nepružnost právní úpravy znamená, podle jejího názoru, že bude nucena nést důsledky své nevyléčitelné a těžké nemoci za cenu velmi vysokých osobních nákladů.“

73. ESLP poznamenal, že i když vláda tvrdí, že stěžovatelka jako osoba, která uvažuje o sebevraždě a je těžce zdravotně postižená, musí být považována za zranitelnou, toto tvrzení není podloženo důkazy předloženými před vnitrostátními soudy nebo rozsudky Sněmovny lordů, která zdůraznila, že i když zákon ve Spojeném království obecně slouží k ochraně zranitelných osob, nelze tvrdit, že by stěžovatelka spadala do této kategorie.²⁵

Absence definice zkoumaného pojmu jak v textu samotné EÚLP, tak i v praxi ESLP vede k závěru, že v tom případě nebude možné uplatnit gramatickou metodu výkladu, ale bude muset být využito hlubšího systematického výkladu a aplikace metody teleologické. Předmětem zkoumání tedy bude smysl a účel EÚLP jako mezinárodní smlouvy. Je známo,

¹⁴ Viz například rozsudek ESLP ve věci *Popov proti Francii* ze dne 19. ledna 2012, stížnost č. 39474/07, bod 91, nebo společně částečně odlišné stanovisko soudců De Gaetany, Lemmense a Mahoneyho k rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *Bouyid proti Belgii* ze dne 28. září 2015, stížnost č. 23380/09, bod 8.

¹⁵ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Tarakhel proti Švýcarsku* ze dne 4. listopadu 2014, stížnost č. 29217/12, bod 99; rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Blokhin proti Rusku* ze dne 23. března 2016, stížnost č. 47152/06, bod 199.

¹⁶ Rozsudek ESLP ve věci *Opuz proti Turecku* ze dne 9. června 2009, stížnost č. 33401/02, bod 157; rozsudek ESLP ve věci *Valiulienė proti Litvě* ze dne 26. března 2013, stížnost č. 33234/07, bod 51; společně souhlasné stanovisko soudců Ziemele a Nicolaoua ve věci *Y proti Lotyšsku* ze dne 21. října 2014, stížnost č. 61183/08.

¹⁷ Odlišné stanovisko soudce Bošnjaka k rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *Correia de Matos proti Portugalsku* ze dne 4. dubna 2018, stížnost č. 56402/12, bod 8.

¹⁸ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu proti Rumunsku* ze dne 17. července 2014, stížnost č. 47848/08, bod 93.

¹⁹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Oršuš a ostatní proti Chorvatsku* ze dne 16. března 2010, stížnost č. 15766/03, bod 147.

²⁰ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Tanrikulu proti Turecku* ze dne 8. července 1999, stížnost č. 23763/94, bod 130.

²¹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *M. S. S. proti Belgii a Řecku* ze dne 21. ledna 2011, stížnost č. 30696/09, bod 232.

²² Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Hirsi Jamaa a ostatní proti Itálii* ze dne 23. února 2012, stížnost č. 27765/09, bod 155.

²³ Rozsudek ESLP ve věci *Opuz proti Turecku* ze dne 9. června 2009, stížnost č. 33401/02, bod 160.

²⁴ Částečně odlišné stanovisko soudkyně Yudkivské ve věci *A. V. proti Ukrajině* ze dne 29. ledna 2015. Originál v angličtině zní: „[...] anyone subject to the criminal justice system is vulnerable per se.“

²⁵ Autorčin překlad rozsudku ESLP ve věci *Pretty proti Spojenému království* ze dne 29. dubna 2002, stížnost č. 2346/02, bod 72 až 73. Zdůraznění doplněno autorkou.

že hlavním cílem této mezinárodní smlouvy je ochrana obětí porušování lidských práv. Je tedy nutno zaměřit se na to, jaké úvahy vedou ESLP k uznání porušení práv jednotlivých zranitelných osob. Za tímto účelem bude dále přistoupeno k pokusu o vymezení kritérií zranitelnosti vyplývajících z praxe ESLP.

Stanoví ESLP kritéria zranitelnosti?

Pokud jde o kritéria zařazení jednotlivých osob do kategorie „zranitelných“, analýza judikatury poukazuje na to, že ESLP poskytuje jen stručné vysvětlení pouze v několika málo případech. Ve věci *Bouyid proti Belgii* ESLP zmiňuje, že zranitelnost osoby je spojena s jejím mladistvým věkem.²⁶ Ve věci *Blokhin proti Rusku* ESLP klade důraz na věk a zdravotní stav stěžovatele.²⁷

V rozsudku ve věci *Đorđević proti Chorvatsku* ESLP při rozboru obecných zásad své judikatury jenom uvádí: „děti a další zranitelné osoby“.²⁸ Gramatický výklad tohoto slovního spojení vede k jednoznačné odpovědi, že děti jsou pro ESLP zranitelné. Otázka je, do jakého věku se osoba může považovat za dítě. S ohledem na to, že se jedná o mezinárodní soud, lze předpokládat, že ESLP bude respektovat znění Úmluvy OSN o právech dítěte²⁹ a za nezletilou uzná osobu ve věku do 18 let. Otázkou je, zda ESLP rozlišuje mezi dalšími osobami uvnitř této kategorie, tedy zda novorozenec je více zranitelný než dítě ve věku

blízkém dospělosti. Odpověď na tuto otázku poskytneme později.

Soudce Sajó ve svém odlišném stanovisku ve věci *M. S. S. proti Belgii a Řecku* poznamenává, že koncept zranitelnosti má zvláštní význam v judikatuře ESLP.³⁰ Dále vysvětluje, že nesouhlasí s přístupem soudu, kdy všichni žadatelé o azyl jsou bezpodmínečně zařazováni do kategorie zranitelných osob. Podle něj na rozdíl od duševně nemocných osob, kde všichni členové této skupiny vyžadují kvůli svému postavení speciální ochranu, nebo na rozdíl od Romů, kteří se stali zranitelnými v důsledku historického vývoje, žadatelé o azyl jednotnou skupinu netvoří. Existují mezi nimi rozdíly. Nikoliv každá taková osoba vyžaduje speciální ochranu. Někteří žadatelé o azyl jsou oběti mučení nebo děti bez doprovodu. V tomto případě lze samozřejmě mluvit o jejich zranitelnosti. Stejně postavení se ale nevztahuje na každého žadatele o azyl bez výjimky. S těmito úvahami soudce Sajó lze souhlasit a víc k tomu uvedeme v závěru tohoto článku.

O některých osobách mluví ESLP ve své judikatuře jako o „zranitelných“,³¹ o dalších jako o „zvlášť zranitelných“.³² Například na rozdíl od českého vnitrostátního práva³³ přitom u ESLP nenajdeme přesné rozlišení mezi těmito dvěma kategoriemi. Jako „zranitelné“ i jako „zvlášť zranitelné“ pojmenovává někdy ESLP v různých judikátech stejné kategorie osob.³⁴ Například ve věci *Chapman proti Spojenému království* jsou Romové označováni jako „zranitelná skupina“³⁵. Ve věci *Horváth a Kiss*

²⁶ Rozsudek ESLP ve věci *Bouyid proti Belgii* ze dne 28. září 2015, stížnost č. 23380/09, bod 110.

²⁷ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Blokhin proti Rusku* ze dne 23. března 2016, stížnost č. 47152/06, bod 141 a 148.

²⁸ Rozsudek ESLP ve věci *Đorđević proti Chorvatsku* ze dne 24. července 2012, stížnost č. 41526/10, bod 138. Stejně slovní spojení nalézáme také v rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *O'Keefe proti Irsku* ze dne 28. ledna 2014, stížnost č. 35810/09, bod 144.

²⁹ Convention on the Rights of the Child, New York, 20 November 1989. United Nations. *Treaty Series*, sv. 1577, č. 3.

³⁰ Částečně souhlasné a částečně odlišné stanovisko soudce Sajó k rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *M. S. S. proti Belgii a Řecku* ze dne 21. ledna 2011, stížnost č. 30696/09. Originál zní: „The concept of a vulnerable group has a specific meaning in the jurisprudence of the Court.“

³¹ Například v rozsudku ESLP ve věci *R. E. proti Spojenému království* ze dne 27. října 2015, stížnost č. 62498/11, bod 177, ESLP odkazuje: „Nevertheless, the applicant was undoubtedly a vulnerable young man at the time of his arrest and the Court is therefore prepared to accept that the possibility of not being able to speak freely with his solicitor was capable of having caused him some anguish.“ Stejně tak v rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *Lambert a ostatní proti Francii* ze dne 5. června 2015, stížnost č. 46043/14, bod 92, najdeme větu: „Particular consideration has been shown with regard to the victims' vulnerability on account of their age, sex or disability, which rendered them unable to lodge a complaint on the matter with the Court, due regard also being paid to the connections between the person lodging the application and the victim (ibid.).“

³² Viz například rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu proti Rumunsku* ze dne 17. července 2014, stížnost č. 47848/08, bod 104, nebo rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Khlaifia a ostatní proti Itálii* ze dne 15. prosince 2016, stížnost č. 16483/12, bod 175, nebo také rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Hirsi Jamaa a ostatní proti Itálii* ze dne 23. února 2012, stížnost č. 27765/09, bod 125.

³³ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, se ve svém § 2 zaměřuje specificky na definici „zvlášť zranitelných obětí“:

„(4) Zvlášť zranitelnou obětí se pro účely tohoto zákona při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3 rozumí

a) dítě,

b) osoba, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy,

c) oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku) nebo trestného činu teroristického útoku (§ 311 trestního zákoníku),

d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní.“

³⁴ Například děti.

³⁵ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Chapman proti Spojenému království* ze dne 18. ledna 2001, stížnost č. 27238/95, bod 93 a 96, a rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *D. H. a ostatní proti České republice* ze dne 13. listopadu 2007, stížnost č. 57325/00, bod 182.

proti Maďarsku se o Romech mluví jako o „zvlášť zranitelné skupině“.³⁶

V rozsudku ve věci *Tarakhel proti Švýcarsku* a ve věci *Blokhin proti Rusku* ESLP říká, že děti jsou obzvlášť zranitelné.³⁷ Naopak ve věci *Dubská a Krejzová proti České republice* ESLP zmiňuje pouze „zranitelnost“ novorozenců.³⁸ Z výše uvedených judikátů lze učinit závěr, že označení osoby za zranitelnou je pro ESLP samo o sobě postačující pro uvažování o speciální ochraně. Stupňování zranitelnosti tedy není pro ESLP podstatné.

S touto otázkou souvisí také kumulativnost zranitelnosti. Věc *Blokhin proti Rusku* se týkala umístění dvanáctiletého chlapce trpícího duševní poruchou do centra dočasného zadržení pro nezletilé delikventy, kde mu nebyla poskytnuta přiměřená zdravotní péče. Třetí strana, Mental Disability Advocacy Center (MDAC), zde tvrdila, že stěžovatel je dvojnásobně zranitelný, protože se jedná o dítě a duševně nemocnou osobu.³⁹ ESLP však pouze konstatoval, že se stěžovatel nacházel v obzvlášť zranitelné situaci,⁴⁰ a to kvůli nemoci ADHD.⁴¹

Ve věci *Boyuid proti Belgii* třetí strana v řízení před ESLP poznamenala, že děti ve vězení jsou dvojnásobně zranitelné.⁴² ESLP zde však zdůraznil obvyčejnou, nikoliv zvláštní zranitelnost dětí v kontextu porušení článku 3 EÚLP.⁴³ Můžeme tedy opět udělat závěr, že kombinace současně několika druhů zranitelnosti, jako například status romské těhotné ženy a zároveň oběti domácího násilí a žadatelky o azyl, není pro ESLP rozhodující skutečností. Speciální ochrana lidských práv by měla být dle ESLP poskytována osobě od okamžiku zařazení do aspoň jedné kategorie zranitelných osob. Je však obtížné hovořit o vymezení pevných kritérií zranitelnosti v praxi ESLP. Najdeme zde pouze určité náznaky toho, jak by s určitými kategoriemi osob mělo být zacházeno. K tomu detailněji v další části článku.

Vliv zranitelnosti na postavení osob ve vnitrostátním právu a v řízení před ESLP

Pokud jde o postavení zranitelných osob v řízení na ochranu lidských práv, zde ESLP například ve věci *Lopes de Sousa Fernandes proti Portugalsku* poznamenal, že stát nese přímou odpovědnost za blahobyt zvlášť zranitelných osob, které se nacházejí v jeho péči.⁴⁴ Na mysli měl v tomto případě vězně a osoby, které pobývají v zařízeních pro duševně nemocné.

Dále ve věci *D. H. proti České republice* ESLP uvedl, že z historických důvodů se Romové stali zranitelnou menšinou⁴⁵ a že „zranitelná pozice Romů vyžaduje, aby byla věnována zvláštní pozornost jejich potřebám a jejich vlastnímu způsobu života jak v rámci příslušné právní úpravy, tak při vydávání rozhodnutí v konkrétních případech“.⁴⁶ Stát má tedy nejenom povinnost nezasahovat, ale dokonce pozitivní závazek aktivního chování ve vztahu k právům zranitelných osob.

Ve věcech týkajících se práv zranitelných osob mají státy také menší prostor pro uvážení (*margin of appreciation*).⁴⁷ Stát musí mít opravdu vážné důvody, aby lidská práva zranitelných osob mohl omezit. Tak ve věci *Alekseyev proti Rusku* hovoří ESLP o úzkém prostoru pro uvážení, když rozdílnost v zacházení je založena na pohlaví nebo sexuální orientaci osoby,⁴⁸ odkazuje tedy přímo na tato jednotlivá kritéria zranitelnosti.

Ve výjimečných případech, kdy se jedná o zájmy zranitelných osob, dovoluje ESLP výjimky ze svých procesních pravidel. Zejména se jedná o podání stížnosti k ESLP osobou, která není obětí porušení, bez plné moci. Takto například ve věci *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu proti Rumunsku* připustil ESLP s odvoláním na vysokou zranitelnost pana Câmpeanua⁴⁹ stížnost osoby, která nespádala do žádné kategorie obětí.⁵⁰

³⁶ Rozsudek ESLP ve věci *Horváth a Kiss proti Maďarsku* ze dne 29. ledna 2013, stížnost č. 11146/11, bod 110.

³⁷ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Tarakhel proti Švýcarsku* ze dne 4. listopadu 2014, stížnost č. 29217/12, bod 99; rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Blokhin proti Rusku* ze dne 23. března 2016, stížnost č. 47152/06, bod 199.

³⁸ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Dubská a Krejzová proti České republice* ze dne 15. listopadu 2016, stížnost č. 28859/11 a 28473/12, bod 73.

³⁹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Blokhin proti Rusku* ze dne 23. března 2016, stížnost č. 47152/06, bod 199.

⁴⁰ Tamtéž, bod 148.

⁴¹ ADHD [zkratka anglického *Attention Deficit Hyperactivity Disorder* – hyperkinetická porucha (HKP)] je porucha pozornosti s hyperaktivitou, jež patří mezi neurovývojové poruchy.

⁴² Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Boyuid proti Belgii* ze dne 28. září 2015, stížnost č. 23380/09, bod 79.

⁴³ Tamtéž, bod 109–110.

⁴⁴ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Lopes de Sousa Fernandes proti Portugalsku* ze dne 19. prosince 2017, stížnost č. 56080/13, bod 163.

⁴⁵ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *D. H. a ostatní proti České republice* ze dne 13. listopadu 2007, stížnost č. 57325/00, bod 182.

⁴⁶ Tamtéž, bod 181.

⁴⁷ Viz částečně souhlasné a částečně odlišné stanovisko soudce Sajó k rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *M. S. S. proti Belgii a Řecku* ze dne 21. ledna 2011, stížnost č. 30696/09. Viz také společné odlišné stanovisko soudců Tsotsoria a De Gaetana k rozsudku Velkého senátu ESLP ve věci *Garib proti Nizozemsku* ze dne 6. listopadu 2017, stížnost č. 43494/09.

⁴⁸ Rozsudek ESLP ve věci *Alekseyev proti Rusku* ze dne 21. října 2010, stížnost č. 4916/07, 25924/08 a 14599/09, bod 108.

⁴⁹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu proti Rumunsku* ze dne 17. července 2014, stížnost č. 47848/08, bod 104 a 112.

⁵⁰ TYMOFEYEVA, A. Zastupování před Evropským soudem pro lidská práva bez plné moci. In: *Bulletin Výzkumného centra pro lidská práva*,

I když byl tento rozsudek ESLP považován za zvláštní výjimku, nebyl nakonec jediný. V dalším obdobném případě týkajícím se práv duševně nemocného vězně, který také zemřel bez udělení plné moci nevládní organizaci, přiznal ESLP opět na základě zprávy CPT *locus standi* NGO. Jde o případ *Association for the Defence of Human Rights in Romania – Helsinki Committee on behalf of Ionel Garcea proti Rumunsku*⁵¹ z roku 2015. Nelze však říci, že je toto pravidlo absolutní. Ve věci *Bulgarian Helsinki Committee proti Bulharsku*,⁵² týkající se opět zastoupení duševně nemocných osob před ESLP bez zmocnění, tentokrát dokonce dětí, které zemřely v dětských domovech za nejasných okolností, ESLP výjimku pro NGO neučinil. Hlavním důvodem zamítnutí stížnosti bylo to, že nevládní organizace Bulharský helsinský výbor nebyla v kontaktu s oběťmi před jejich smrtí a nikdy nebyla národními orgány uznána za stranu řízení. Toto rozhodnutí ESLP bylo podrobena kritice,⁵³ a to zejména s ohledem na odlišný přístup k procesnímu postavení subjektů v jednotlivých právních řádech členských států Rady Evropy.

Výše uvedené příklady poukazují na to, že status zranitelné osoby dává osobě možnost odvolat se na nezbytnost zvláštní ochrany, zejména pokud se takový jednotlivec nachází přímo v péči státu. Nestačí jenom pasivní neporušování lidských práv, ale existuje nezbytnost aktivního chování státu v těchto případech. Navíc státy při rozhodování o právech zranitelných osob mají omezený prostor pro uvážení. V určitých případech můžeme hovořit také o výjimkách z procesních pravidel v řízení před ESLP.

Je tedy zřejmé, že jakákoliv definice zranitelné osoby musí být z povahy věci vágní a bude zahrnovat poměrně širokou škálu osob, které by do ní mohly spadat. Otázkou je, jaký cíl by tato definice měla naplňovat. Z hlediska poskytování ochrany lidských práv by měla být tato definice co nejrozsáhlejší s tím, aby umožňovala ESLP vyhodnotit postavení každé konkrétní osoby a skutkové okolnosti případu. Jakákoliv precizní definice zranitelné osoby by se tak jevila spíše jako nežádoucí a omezovala by ESLP v jeho rozhodovací činnosti.

Na druhou stranu pokud ESLP vyžaduje od států „aktivní“ přístup ve vztahu ke zranitelným

osobám, je nezbytné tyto osoby nebo určitá kritéria zranitelnosti definovat. Stát totiž může jen těžko přijmout systémové opatření ve vztahu k osobám, které pro tyto účely nijak nevymezil. Pokud by měl stát ve svém vnitrostátním právu poskytnout určitým osobám určité výhody, výjimky anebo zvláštní ochranu, musí stanovit okruh osob, kterých se taková právní úprava dotýká.

Vzniká tak paradoxní situace, kdy pro účely rozhodování ESLP není žádoucí blíže definovat „zranitelné osoby“, zatímco pro účely jejich ochrany ve vnitrostátním právu je jejich bližší specifikace přímo nutná. Konkretizace ve vnitrostátním právu pak může probíhat buď z vlastní iniciativy státu, anebo na základě zjištění ESLP, kdy stát přizpůsobí vnitrostátní právo jeho rozhodovací praxi.

Závěry

Studium judikatury ESLP poukazuje na to, že ani text EÚLP, ani samotná praxe ESLP pojem „zranitelná osoba“ nedefinuje. Nicméně ESLP označuje některé osoby za zranitelné. Toto zařazení do kategorie zranitelných je bohužel často velmi subjektivní, i když se může opírat o podklady z mezinárodních dokumentů.

Zařazení osoby do kategorie „zranitelné“ zpravidla znamená, že ESLP bude vyžadovat od státu aktivní chování na ochranu takových osob a stát bude při rozhodování o jejich osudu mít menší prostor pro uvážení. V některých případech, s ohledem na zvláštní zranitelnost jednotlivých osob, ESLP povoloval dokonce výjimky ze svých procesních pravidel.

V rozhodovací praxi ESLP můžeme objevit určitá kritéria, při jejichž naplnění může být osoba označena za „zranitelnou“. Mezi taková kritéria patří věk, pohlaví, příslušnost k určité minoritě v daném prostředí, duševní zdraví, zbavení svobody a další. Společným jmenovatelem všech těchto kritérií je snížená možnost prosazení se oproti osobám, které za zranitelné v daném prostředí považovat nelze. Uvedený výčet kritérií zranitelnosti je však jen orientační a sám ESLP nedefinuje žádná pevná pravidla. Zranitelnost lze vždy dovodit až u konkrétní osoby ve vztahu ke konkrétní situaci. Ačkoliv se zdá, že u některých osob, jako např. u dětí, může být zranitelnost konstatována

2016, září-listopad, č. 3-4 [online]. 14. 11. 2016. Dostupné na <<https://www.vclp.cz/news/zastupovani-pred-evropskym-soudem-pro-lidska-prava-bez-plne-moci/>>.

⁵¹ Rozsudek ESLP ve věci *Association for the Defence of Human Rights in Romania – Helsinki Committee on behalf of Ionel Garcea proti Rumunsku* ze dne 24. března 2015, stížnost č. 2959/11.

⁵² Rozhodnutí ESLP ve věci *Comité Helsinki Bulgarie proti Bulharsku* ze dne 28. června 2016, stížnost č. 35653/12 a 66172/12.

⁵³ VYLDER, H. The saga continues... Legal standing for NGOs when de facto representing mentally disabled dying in institutions. In: *Strasbourg Observers* [online]. 3. 12. 2018. Dostupné na <<https://strasbourgobservers.com/2016/08/29/the-saga-continues-legal-standing-for-ngos-when-de-facto-representing-mentally-disabled-dying-in-institutions/>>.

vždy, nemusí tomu tak být. Například v případě, že by ESLP posuzoval porušení článku 1 Protokolu č. 1 k EÚLP (právo na majetek), samotná skutečnost, že stěžovatel je dítě, by mohla být z pohledu ESLP nedůležitá, a tím pádem by se ani nezabýval otázkou jeho zranitelnosti jakožto dítěte. Jako příklad lze uvést rozsudek ESLP ve věci *Fabris proti Francii*,⁵⁴ kde se ESLP zabýval rozdíly v zacházení mezi dětmi narozenými v manželství a mimo ně za účelem dědictví. Zde se otázka zranitelnosti dětí vůbec nehodnotila.

Ke kritériím zranitelnosti proto nutno uvést, že jejich naplnění osobou ještě samo osobě neznamená, že se skutečně jedná z pohledu ESLP o zranitelnou osobu. Rozhodující jsou vždy skutkové okolnosti, které poukazují na to, že v daných podmínkách je osoba zranitelná. Pro ESLP není rozhodující ani stupňování zranitelnosti. Označení osoby za

„zranitelnou“ nebo za „zvlášť zranitelnou“ nemá žádný praktický dopad pro rozlišení jejího postavení, ačkoliv ESLP používá ve své judikatuře oba výrazy. Podobně ani souběh několika kritérií zranitelnosti najednou nemá na vyhodnocení případu podstatný vliv. ESLP může dospět ke stejnému názoru, tedy že došlo k porušení EÚLP, bez ohledu na to, zda se jedná jen o dítě, nebo o duševně nemocné dítě a navíc sirotka.

Ačkoliv pro ESLP není vhodné přímo stanovovat vyčerpávající okruh zranitelných osob nebo přesná kritéria zranitelnosti, bylo by nápomocné, pokud by ESLP upřesnil podmínky, za kterých mohou být určité osoby vždy považovány za zranitelné. Rozhodovací praxe ESLP by tak byla pro státy čitelnější, což by mělo v praxi preventivní dopad na ochranu zranitelných osob.

⁵⁴ Rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *Fabris proti Francii* ze dne 7. února 2013, stížnost č. 16574/08.

Novinka z nakladatelství Wolters Kluwer

Zástavní právo 3. vydání

Lukáš Vymazal

Kniha obsahuje podrobný výklad (komentář) právní úpravy zástavního práva, a to se zaměřením na úpravu v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku.

Text publikace je strukturován do tematických kapitol zabývajících se jednotlivými oblastmi zástavního práva; autor přitom obsáhle rozebírá nejen ustanovení o zástavním právu (§ 1309 až 1389), nýbrž i četná další ustanovení platné úpravy, která se zá-

stavním právem nepřímo souvisejí. Ačkoliv jádrem publikace je detailní rozbor úpravy zástavního práva v platném občanském zákoníku, věnuje se i některým obecným otázkám zástavního práva a v neposlední řadě srovnává novou úpravu také s úpravou v předchozím občanském zákoníku.

Součástí knihy je i výběr judikatury publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek vztahující se k zástavnímu právu. Text třetího vydání této publikace je aktualizován o nové poznatky (judikatorní, doktrinární i praktické) a rozšířen o mnohé nové pasáže (nová dílčí témata).

Objednat můžete na obchod.wolterskluwer.cz